

Zbigniew Gąszczyk-Ożarowski, Czesław Chowaniec

Sądowo-lekarska sekcja zwłok – wybrane zagadnienia prawne: Rozporządzenie z 1929 roku

o wykonywaniu oględzin sądowo-lekarskich zwłok ludzkich

Medico-Legal autopsy – selected legal issues: Regulation Concerning the Performance of Medico-legal Autopsy of July 15, 1929

Z Katedry i Zakładu Medycyny Sądowej i Toksykologii Sądowo-Lekarskiej Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach
Kierownik: dr n. med. C. Chowaniec

Zarówno w piśmiennictwie prawniczym, jak i sądowo-medycznym przeważa pogląd, że przebieg otwarcia zwłok jest wciąż uregulowany przepisami Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 15 lipca 1929 roku o wykonywaniu oględzin sądowo-lekarskich zwłok ludzkich. Postępując się regułami wykładni prawnej, autorzy wykazują, że przepisy Ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 roku – Kodeks postępowania karnego i Ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 roku – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego usunęły z polskiego systemu prawa wspomniane rozporządzenie. Autorzy jednocześnie przekonują, że choć rozporządzenie już nie obowiązuje, mniej doświadczeni obducenci mogą się wciąż nim wspierać.

Polish literature on law and forensic pathology abounds with opinions that the Regulation of the Minister of Justice and of the Minister of Internal Affairs Concerning the Performance of Medico-Legal Autopsy of July 15, 1929, continues to remain in force. The authors thoroughly analyse the provisions of the Criminal Procedure Code of 19 April, 1969 and the Act on Enactment of the Provisions of the Criminal Procedure Code of 19 April, 1969. The results of semiotic and systematic interpretations of the aforementioned acts leave no doubt that the regulation of 1929 has been derogated. Nonetheless, the authors stress that, despite the lack of legal force, the

regulation of the interwar years can still be considered a useful guide for less experienced doctors who perform medico-legal autopsies on an *ad hoc* basis.

Słowa kluczowe: kodeks postępowania karnego, otwarcie zwłok, prawne aspekty, sądowo-lekarska sekcja zwłok, rozporządzenie
Key words: criminal procedure code, forensic autopsy, legal aspects, medico-legal autopsy, regulation

WSTĘP

Otwarcie zwłok jest czynnością, której wagę trudno przecenić. Choć w skali kraju nie gromadzi się danych statystycznych odnośnie do przeprowadzanych sądowo-lekarskich sekcji zwłok, to pewne pojęcie o ich liczbie może dać fakt, że według Komendy Głównej Policji w 2009 roku wszczęto 12260 postępowań w sprawach z art. 148, 149 i 155 Kodeksu karnego (DzU z 1997 roku nr 88, poz. 553 ze zm.) [1]. W tego typu sprawach przeprowadzenie badania pośmiertnego jest nieodzowne, bo pozwala określić mechanizm i przyczynę zgonu, co z kolei jest niezbędne do ustalenia istnienia związku przyczynowo-skutkowego między zachowaniem sprawcy a zgonem ofiary. Skoro ustalenia poczynione na podstawie sekcji zwłok umożliwiają

stwierdzenie, czy popełniono czyn zabroniony, a nieraz wręcz bezpośrednio przyczyniają się do wykrycia sprawcy, to poprawne przeprowadzenie tej czynności jest kluczową sprawą. Z punktu widzenia medyka sądowego w szeroko pojętej problematyce otwarcia zwłok zarysowuje się kilka kwestii prawnych, którym można, naszym zdaniem, przypisać szczególną wagę.

DYSKUSJA

W obecnie obowiązującym Kodeksie postępowania karnego (DzU z 1997 roku nr 89, poz. 555 ze zm.) czynność otwarcia zwłok normuje przede wszystkim art. 209. Choć czyni to szerzej niż art. 188 poprzedniego k.p.k. (DzU z 1969 roku nr 13, poz. 96 ze zm.), to nie ulega wątpliwości, że otwarcie zwłok było najlepiej uregulowane pod rządami przedwojennego k.p.k. (DzU z 1928 roku nr 33, poz. 313), kiedy to obowiązywało Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 15 lipca 1929 roku o wykonywaniu oględzin sądowo-lekarskich zwłok ludzkich (DzUMS nr 14 z dnia 15 lipca 1929 roku). W literaturze przedmiotu, opublikowanej po 1 stycznia 1970 roku, można spotkać się z twierdzeniami, że ma ono wciąż moc obowiązującą [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9]. Stanowiska tego nie podzielamy. W polskim porządku prawnym rozporządzenie zajmuje od ustawy niższe miejsce w hierarchii aktów prawnych i jest każdorazowo wydawane na podstawie zawartego w niej upoważnienia [10]. Innymi słowy, moc obowiązującą posiada tylko to rozporządzenie, które ma podstawę prawną w uprawniających do jego wydania postanowieniach ustawy [11]. Skoro więc przestaje obowiązywać ustawa, która stanowi podstawę obowiązywania rozporządzenia, ono także traci moc obowiązującą [12].

Rozporządzenie z 1929 roku zostało wydane na podstawie ogólnego upoważnienia zawartego *in fine* w art. 651 przedwojennego k.p.k. (DzU z 1928 roku nr 33, poz. 313 ze zm.), którego postanowienia uchylił z dniem 1 stycznia 1970 art. II Ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 roku – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (DzU nr 13, poz. 97). Generalna klauzula derogacyjna, zawarta w art. II, została uszczegółowiona przez art. IV i art. VI § 1: pierwszy pozostawiał w mocy przepisy dotyczące przedmiotów objętych wprowadzaniem k.p.k., jeśli przepisy te miały charakter przepisów szczególnych,

a drugi – przepisy dotyczące przedmiotów unormowanych we wprowadzonym k.p.k., o ile – i to wymaga podkreślenia – k.p.k. przewidywał wydanie przepisów wykonawczych.

Aby zrozumieć istotę tychże uszczegółowionych klauzul derogacyjnych, należy przeprowadzić wykładnię używanych w ustawie pojęć „przepis” i „przepis wykonawczy”. W języku prawnym desygnatem nazwy „przepis”¹ jest jednostka systematyzacyjna tekstu prawnego, wskazująca sposób powinnego zachowania, przy czym istnieją pewne rozbieżności, czy pojęcie odnosi się do artykułu, czy do ustępu bądź paragrafu, jeśli w artykule takowe wyodrębniono, czy może wręcz do zdania, jeśli ustęp ma ich kilka [11, 14]. Słusznie jednak konstatuje J. Nowacki, że kontekst wyznacza konkretne znaczenie [11]. W omawianym przypadku w ustawie nie dookreślono ani typu jednostki systematyzacyjnej generalnego aktu prawnego, ani samego typu generalnego aktu prawnego, do których miałby się odnosić termin „przepis”, toteż patrząc przez pryzmat zasad techniki prawodawczej, można uznać, że chodzi o uregulowanie zawarte w dowolnego typu jednostce redakcyjnej dowolnego typu generalnego aktu prawnego. Potwierdza to sposób użycia tego terminu w art. III pkt. 14 ustawy, gdzie odnosił się on do przepisów (artykułów) zawartych zarówno w ustawie, jak i dekrete o mocy ustawy, który technicznie rzecz biorąc, jest aktem wykonawczym. Mając na uwadze powyższe, nietrudno wywnioskować, że w przypadku terminu „przepis wykonawczy” chodzi o unormowanie zawarte w dowolnego typu jednostce redakcyjnej w akcie wykonawczym o charakterze generalnym, np. w rozporządzeniu czy rozporządzeniu z mocą ustawy. Jak widać, zachodzi tu stosunek nadrzędności zakresu nazwy „przepis” względem zakresu nazwy „przepis wykonawczy”.

Przechodząc do *meritum* zagadnienia, należy stwierdzić, że zarówno art. IV, jak i art. VI § 1 były przepisami o charakterze *lex specialis* w stosunku do art. II ustawy wprowadzającej poprzedni k.p.k. Z jednej strony przepisy rozporządzenia z 1929 roku, mające charakter wykonawczy, można uznać za przepisy szczególne w rozumieniu art. IV ustawy, zwłaszcza że – jak wynika ze wcześniejszego rozumowania – ustawodawca nie określił, o jaki typ przepisów mu chodziło. Z drugiej strony trzeba stwierdzić, że rozporządzenie nie spełniało wymagań stawia-

¹ Precyzyjniej: „przepis prawny” lub „przepis prawa”.

nych przez art. VI § 1 ustawy wprowadzającej poprzedni k.p.k.: choć przepisy (wykonawcze) rozporządzenia nie były sprzeczne z przepisami wprowadzanego k.p.k., to art. 188 tegoż k.p.k. nie zawierał szczegółowego upoważnienia, ergo nie przewidywał wydania przepisów wykonawczych.

W ten sposób powstaje sytuacja, w której w myśl art. IV ustawy wprowadzającej poprzedni k.p.k. przedmiotowe rozporządzenie nie powinno ulec uchyleniu, bowiem było przepisami szczególnymi w stosunku do art. 188 poprzedniego k.p.k., natomiast w myśl art. VI § 1 ustawy przestało ono obowiązywać. Ponieważ wykładnia językowa uniemożliwia rozstrzygnięcie kwestii obowiązywania rozporządzenia z uwagi na sprzeczność otrzymanych rezultatów, trzeba odwołać się do wykładni systemowej. Jedną z naczelných reguł tej wykładni jest takie interpretowanie przepisu, aby był on zgodny z konstytucją [14, 15]. W tym konkretnym przypadku okazuje się, że utrzymanie na podstawie art. IV ustawy wprowadzającej poprzedni k.p.k. mocy obowiązującej Rozporządzenia o wykonywaniu oględzin sądowo-lekarskich zwłok ludzkich prowadziłoby do sprzeczności tego rozporządzenia z art. 33 ust. 2 Konstytucji PRL, albowiem analiza warunków konstytucyjnej konstrukcji rozporządzenia wskazuje, że rozporządzenie z 1929 roku nie spełniało ani warunku wydania rozporządzenia na podstawie wyraźnego i szczegółowego upoważnienia, ani warunku wydania rozporządzenia w granicach upoważnienia ustawowego i w celu wykonania ustawy. Jak już wcześniej wspomnieliśmy, rozporządzenie z 1929 roku było wydane, podobnie jak inne ówczesne, na podstawie ogólnego upoważnienia ustawowego, zawartego w art. 651 k.p.k. z 1928 roku, natomiast w chwili wejścia w życie Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku wymagano już, by upoważnienie takie było dużo bardziej skonkretyzowane, co znajduje wyraz zarówno w ówczesnej doktrynie [15], jak i w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, opartym jeszcze na Konstytucji PRL [16].

Skoro rezultat zastosowania wykładni systemowej prowadzi do sytuacji, w której nieuchylenie rozporządzenia przez art. IV ustawy wprowadzającej poprzedni k.p.k. byłoby sprzeczne z Konstytucją PRL, a brzmienie art. VI § 1 już na poziomie wykładni literalnej wskazuje na uchYLENIE rozporządzenia, to owo rozporządzenie należy uznać za nieobowiązujące od dnia wejścia w życie poprzedniego k.p.k., tj. od 1 stycznia 1970 roku. Potwierdza to Obwieszczenie Mi-

nistra Sprawiedliwości z dnia 29 października 1988 roku w sprawie wykazu obowiązujących normatywnych aktów prawnych (DzUMS z 1988 roku nr 7, poz. 32), którego art. 3 stanowi, że utraciły moc nieobjęte wykazem normatywne akty prawne ogłoszone w Dzienniku Urzędowym Ministra Sprawiedliwości – wykaz nie uwzględnia Rozporządzenia o wykonywaniu oględzin sądowo-lekarskich zwłok ludzkich z 1929 roku. Na próżno też szukać wzmianki o tym rozporządzeniu w komentarzach do aktualnego Kodeksu postępowania karnego [18, 19] bądź w skorygowanych przepisów prawnych [20, 21].

WNIOSKI

Wykładnia prawna przepisów poprzedniego Kodeksu postępowania karnego i wprowadzającej go ustawy jednoznacznie wskazuje, że Rozporządzenie o wykonywaniu oględzin sądowo-lekarskich zwłok ludzkich straciło moc obowiązującą 1 stycznia 1970. Oznacza to, że poza art. 209 k.p.k. w chwili obecnej nie ma przepisów, które by normowały przebieg otwarcia zwłok. Podkreślić jednocześnie należy, że choć rozporządzenie nie jest już częścią polskiego systemu prawa, to przez minione osiemdziesiąt lat nie utraciło wiele ze swych walorów merytorycznych i, jak słusznie wskazuje B. Świątek, wciąż może wydatnie służyć pomocą lekarzom, którzy na co dzień nie wykonują sekcji zwłok [2]. O aktualności warstwy merytorycznej rozporządzenia najlepiej chyba świadczy fakt, że zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy dotyczące przeprowadzania sądowo-lekarskich sekcji zwłok są niejednokrotnie zbieżne z unormowaniami wprowadzonymi przez polskiego prawodawcę już w 1929 roku [21], np. w miarę możliwości otwarcia zwłok powinno dokonywać dwóch biegłych, a wnioski należy formułować, nie używając specjalistycznych terminów.

PIŚMIENNICTWO

1. <http://www.statystyka.policja.pl>
2. Świątek B.: Sądowo-lekarska sekcja zwłok – realizacja wymogów proceduralnych i merytorycznych, Arch. Med. Sąd. Krym., 2005, 55 (1), 55-60.
3. Wasilewska M. A.: Oględziny zwłok jako czynność procesowo-kryminalistyczna: regulacje i kontrowersje w polskim prawie procesowym dawniej i dziś [w:] Kwiatkowska-Darul V. (red.):

Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 2004, 169-176.

4. Świątek B.: Sądowo-lekarska sekcja zwłok, protokół sekcji – standardy obowiązujące w Polsce [w:] DiMaio V. J., DiMaio D.: Medycyna sądowa, Wydawnictwo Medyczne Urban & Partner, Wrocław, 2003, 525-533.

5. Marcinkowski T.: Medycyna sądowa dla prawników. Tom 1, Przedsiębiorstwo Wydawnicze Ars Boni et Aequi, Poznań, 2000.

6. Wróblewski K.: Próba określenia pojęcia biegłego w sytuacji przewidywanych zmian w prawie polskim, Arch. Med. Sąd. Krym., 1993, 43 (3), 226-228.

7. Chróścielewski E., Raszeja S.: Sekcja zwłok. Technika z uwzględnieniem metodyki sądowo-lekarskiej i wskazówek diagnostycznych, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa, 1990.

8. Popielski B.: Orzecznictwo lekarskie, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa, 1981.

9. Nasiłowski W.: Trudności interpretacyjne niektórych przepisów k.p.k. w postępowaniu sądowo-lekarskim (artykuł dyskusyjny), Arch. Med. Sąd. Krym., 1973, 23 (1), 133-138.

10. Art. 92 ust. 1 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 (DzU nr 78, poz. 483 ze zm.), art. 56 ust. 2 Ustawy konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 roku o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą RP oraz o samorządzie terytorialnym (DzU nr 84, poz. 426 ze zm.), art. 33 ust. 2 Konstytucji PRL uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 roku (DzU nr 33, poz. 232 ze zm.), art. 19 ust. 1 Ustawy konstytucyjnej z dnia 19 lutego 1947 roku o ustroju i zakresie działania najwyższych organów RP (DzU nr 18, poz. 71 ze zm.), art. 27 ust. 1 Ustawy konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 roku (DzU nr 30, poz. 227 ze zm.), art. 3 ust. 5 i art. 44 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 17 marca 1921 roku – Konstytucja RP (DzU nr 44, poz. 267 ze zm.).

11. Nowacki J., Tobor Z.: Wstęp do prawoznawstwa, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków, 2002.

12. Zimmermann J.: Prawo administracyjne, Wolters Kluwer Polska, Kraków, 2008.

13. Morawski L.: Wstęp do prawoznawstwa, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa – Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności Dom Organizatora, Toruń, 2006.

14. Morawski L.: Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa – Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności Dom Organizatora, Toruń, 2002.

15. Burda A.: Polskie prawo państwowe, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1962.

16. Orzeczenie TK z dnia 20 września 1988 roku (Uw 6/88), orzeczenie TK z dnia 5 listopada 1986 roku (U 5/86), orzeczenie TK z dnia 20 października 1986 roku (P 2/86), orzeczenie TK z dnia 16 czerwca 1986 roku (U 3/86), orzeczenie TK z dnia 28 maja 1986 roku (U 1/86).

17. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K.: Kodeks postępowania karnego. Tom I, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, 2007.

18. Grzeszczyk W.: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa, 2007.

19. Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918-1939 i 1944-1980 według stanu prawnego na dzień 1 lutego 1980 roku, Biuro Prawne Urzędu Rady Ministrów, Warszawa, 1980.

20. Skorowidz Obowiązujących Przepisów Prawnych 2008. Stan prawny na dzień 1 stycznia 2009 roku, Wolters Kluwer Polska, Sopot, 2009.

21. Zalecenie nr R (99) 3 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie harmonizacji zasad przeprowadzania sądowo-lekarskich sekcji zwłok.

Adres do korespondencji:

Zbigniew Gąszczyk-Ożarowski

Katedra Medycyny Sądowej i Toksykologii

Sądowo-Lekarskiej

Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

ul. Medyków 18

40-752 Katowice